

de keerzijde van dat optreden? Zouden we erg zijn opgeschoten met de vier hervormingsvoorstellen, heeft de polarisatiestrategie niet alleen de totstandkoming van het CDA bevorderd, maar ook de winst van de ontzuiling niet vooral aan de VVD laten toevallen? Was het financieringstekort een kwestie die min of meer vanzelf ontstond, was het de erfenis van Veldkamp en Klompé, het resultaat van de netto-netto koppeling of van de joyeuze regeerstijl van Van Agt-Wiegel? Het boek glipt een beetje langs dit soort kwesties heen, het mist als het ware de harde kant van de politiek. Nog zo'n voorbeeld van die al te grote neiging om de zaken wat vriendelijker voor te stellen dan ze waren. Zo wordt heel evenwichtig geschreven dat de kraakbeweging natuurlijk onaanvaardbare dingen deed, maar dat ook niet vergeten mag worden dat daarmee toch ook leegstand en speculatie aan banden werden gelegd. En, zo staat er dan, er werd ook 'veelvuldig constructief overleg' gepleegd tussen krakers en bestuurders. Wat hier had kunnen staan was dat de krakers werden afgekocht en dat de kraakbeweging pas in moeilijkheden kwam toen onderlinge vetes te hardhandig werden uitgevochten.

Het boek eindigt eigenlijk met een raadsel: Fortuyn. Enerzijds vermeldt Wielenga dat in december 2001 nog 70% van de kiezers vertrouwen had in het zittende kabinet-Kok, anderzijds was er echter ook volgens hem een groeiende aversie tegen migranten en gedoogbeleid. Dat had niemand door, behalve Fortuyn, zodat hij in maart 2002 in Rotterdam 35% van de stemmen kreeg. Maar wat is er dan in die drie maanden gebeurd? Schoot het pragmatisme dat de Nederlandse politieke cultuur zo kenmerkte, waarvan Kok ongeveer de verpersoonlijking was, hier ineens tekort? Waarom kreeg iemand succes die juist niet op consensus uit was, behalve dan met Balkenende, met wie Fortuyn een niet-aanvalsverdrag had gesloten? Komt Wilders uit de lucht vallen? Kortom, het is een even verstandig als lezenswaardig boek, maar het spanlaken van de vreedzaamheid is wat al te strak aangetrokken.

Withuis, Jolande, **Weest manlijk, zijt sterk. Pim Boellaard (1903-2001). Het leven van een verzetsheld** (Amsterdam: De Bezige Bij, 2008, 382 blz., ISBN 978 90 234 2783 4).

Pim Boellaard (1903-2001) vond in de oorlogsjaren zijn glansrol. 'De veertig jaar daarvoor waren aanloop, de vijftig eropvolgend nasleep', zo eindigt Jolande Withuis haar biografie van de man die in velerlei opzichten als een held getypeerd kan worden.

Boellaard was enig kind in een patriciërsmilieu, opgeleid aan de Nederlandsche Handels-Hoogeschool te Rotterdam. Hij maakte carrière in het verzekeringswezen (in 1933 werd hij directeur van De Nederlanden van 1845) en toonde zich actief in het maatschappelijk leven. Zijn vader en zijn twee grootvaders waren hoge legerofficieren en Pim Boellaard werd in 1939 op zesentertigjarige leeftijd gemobiliseerd als reserve-kapitein bij het Tweede Regiment Veldartillerie. Tot dan toe was zijn militaire activiteit een vorm van sportbeoefening geweest. In mei 1940 werd het menens, toen hij betrokken raakte bij de beschieting van het vlakbij Den Haag gelegen vliegveld Ockenburg. Na de capitulatie hervatte Boellaard zijn werkzaamheden als verzekeringsman. Tenminste zo leek het. In werkelijkheid leidde hij een geheim leven als gewestelijk commandant van de Utrechtse afdeling van de Ordedienst (OD), een verzetsgroep die grotendeels bestond uit officieren die God, vaderland en Oranje hoog in het vaandel had staan. In september 1941 moest hij onderduiken. Het verzetswerk ging gewoon door, totdat hij in mei 1942 alsnog werd gearresteerd.

In zijn autobiografie *De angst voor lafheid. Dagboek over oorlog en verzet* (1997) vertelt Boellaard uitvoerig over zijn verblijf in de gevangenis van Scheveningen ('het Oranjehotel'). Boellaard draaide er niet omheen (in de gevangenis evenmin als in zijn autobiografie), hij was een man van eer die niet met zich liet sollen en zich dus ook niet als officier met handboeien om liet verhoren. Met name het stoere verslag over zijn ondervraging door de

Reichsführer-ss Himmler en door het hoofd van het Reichssicherheitshauptamt Heydrich spreekt tot de verbeelding, ook al een halve eeuw eerder door hemzelf beschreven in het eerste deel van *Onderdrukking en verzet. Nederland in oorlogstijd*.

Jolande Withuis maakte tijdens het onderzoek voor haar boek *Na het kamp. Vriendschap en politieke strijd* (2005) kennis met Boellaard. Kort na zijn dood in 2001 verschaftte zijn zoon Willem Withuis de mogelijkheid de biografie van zijn vader te schrijven. Met de gegevens die ze al verzameld had en het zorgvuldig door Boellaard zelf bijgehouden archief ging ze aan de slag. Het resultaat is een zeer leesbare studie over een man die concentratiekampen heeft overleefd en waarvan andere gevangenen na de oorlog getuigden dat hij een moreel ijkpunt voor hen is geweest. Withuis kon dankzij Boellaards eigen aantekeningen en dagboeken, zijn publicaties en dankzij vele gesprekken, een spannend verhaal vertellen over Boellaards verblijf in de gevangenis (hij verwachtte de doodstraf) en zijn ervaringen als Nacht-und-Nebelgevangene in een van de gruwelijkste kampen die de nazi's hadden ingericht: Natzweiler. De Nacht-und-Nebelgevangene moest onder erbarmelijke omstandigheden in een steengroeve werken, zijn medegevangenen afranselen, toekijken bij ophangingen en misschien de ergste straf was nog wel dat zijn familie in het ongewisse werd gelaten over zijn lot. Niemand wist waar een Nacht-und-Nebelgevangene zat. Met de doodstraf voor ogen had Boellaard Heydrich en Himmler vrijpostig te woord gestaan, maar zo zei hij later eerlijk: 'Ik had die bravoure niet uitgehaald als ik had geweten dat er zoiets bestond als Natzweiler'.

Boellaard was ervan overtuigd dat het behoud van zelfrespect een voorwaarde voor overleven in het kamp was. En hij droeg dit standpunt uit door bijvoorbeeld medegevangenen te verbieden keukenafval te eten. Toen hij gedwongen werd een medegevangen die 'op de bok' gelegd was, af te ranselen, weigerde hij. Hij kwam ermee weg 'verklaren medegevangenen die van zijn weigering getuige waren'. We hadden hier toch graag een nauwkeurige bron vermeld gezien.

Boellaard verwierf ook faam onder zijn medegevangenen omdat hij na de ontzetting van Dachau, waar hij na Natzweiler gevangen zat, een initiërende rol bij de repatriëring speelde. In tegenstelling tot andere landen, was Nederland traag met het terughalen van gevangenen. Boellaard wist het vaderland te bereiken en met behulp van prins Bernhard een colonne vrachtwagens te organiseren. Bernhard nam hem op in zijn staf.

Withuis vertelt hoe Boellaard na de bevrijding nog even actief was als lid van de Provinciale Staten van Utrecht voor de vvd, maar dat hij te ongeduldig was voor de politiek. Hij steeg nog hoger in het verzekeringswezen en bleef zich inzetten als belangenbehartiger van voormalige kampgevangenen.

Hij speelde een vooraanstaande rol in naoorlogse organisaties van oorlogsslachtoffers, zo was hij in 1961 oprichter van het Nederlands Dachau Comité. Het lukte Boellaard om de herdenking van de doden te vrijwaren van ideologische preoccupaties. In het kamp had hij geleerd dat afkomst en opvatting ondergeschikt waren aan menselijke waardigheid. Zeker nadat hij van dichtbij had meegemaakt dat zijn maatje en socialistische voorman H.B. Wiardi Beckman in Dachau was gestorven omdat hij zich in dienst had gesteld van vlektyfuslijders.

Weest manlijk, zijt sterk, de titel is ontleend aan Corinthiërs 13, vers 16, heeft als ondertitel *Het leven van een verzetsheld*. En dat is precies wat het is. Withuis heeft in *Na het kamp* op overtuigende wijze de ideologische verkaveling (of de pogingen daartoe) van het verzet beschreven. Boellaard is een verhelderende illustratie van het inzicht dat heus niet alle illegale strijders communisten waren. De OD is voortgekomen uit kringen van rechtse vaderlandslievende militairen die gruwden van het communisme. De tegenstelling tussen communistische en conservatieve verzetsstrijders komt in dit levensverhaal maar zijdelings aan de orde omdat, zo lijkt het, de auteur niet in herhaling wil vallen. Ook wordt in de noten maar mondjesmaat naar bronnen verwezen en des te meer naar het bronnenapparaat van *Na het kamp*. Het laatste

hoofdstuk is getiteld 'De eeuw van Pim Boellaard'. De biograaf zet tegengestelde meningen over Boellaard onder elkaar ('geestig' tegenover 'volstrekt zonder humor') om dan te beweren dat het schrijven van een biografie de auteur ervan confronteert met 'de overmoed van het genre'. En dan volgt een raadselachtige zin voor iemand die toch pretendeert een biografie te hebben geschreven: 'Heel wat aanmatiger dan een kritisch beeld te schetsen van sociale categorieën als communisten, deeltijdfeministen of het vaderlands verzet, is het te pretenderen een persoon te kunnen vatten in al zijn tegenstrijdigheden, verschijningsvormen en levensperiodes' (332). Waarom staat dat hier? vraag je je af. En zeker nadat Withuis even later bekend dat het weinig moeite zou hebben gekost 'een nogal onaangenaam portret' van Boellaard te schilderen. Maar niet alleen in het laatste hoofdstuk geeft Withuis zich over aan metabespiegelingen over het genre biografie. Al ergens halverwege haar boek merkt ze op dat Boellaard via zijn brieven en zelfs zijn dagboeken 'zijn eigen biografie construeerde en nauwgezet regisseerde hoe hij moest worden herinnerd en herdacht' (19 en 136).

Hoe waar deze constatering ook is, opvallender aan deze en andere mededelingen over het werk van de biograaf is dat Withuis steeds van vertelperspectief wisselt omdat er geen regie in de narratieve structuur lijkt te zijn. De bronnen bepalen haar verhaal. Dat is niet opzienbarend, ook niet dat het vooral Boellaards bronnen zijn, want Withuis is professioneel genoeg zich te realiseren waar en hoe ze gestuurd wordt, maar deze werkwijze lijkt ook met zich mee te brengen dat er geen onderzoek wordt gedaan naar invloeden op zijn leven als die niet in zijn documenten worden genoemd. Een gemis in dezen is toch de vaak genoemde Amsterdamse sociëteit Onder Ons. Veel meer dan dat de ingang in een zijstraat van de Kalverstraat uitkomt, lezen we niet over dit etablissement waar Boellaard tientallen jaren wekelijks zijn vrienden ontmoette. Een ander voorbeeld is de biografie die van Boellaards kampgenoot Nico Rost werd geschreven. Withuis noemt dat boek, overigens zon-

der de auteur (Hans Olink) te noemen, maar wat er over haar held in deze biografie gezegd wordt, komen we niet aan de weet. Olinks biografie komt zelfs niet in de literatuurlijst voor. Waarom worden de cirkels om Boellaard niet wijder getrokken? Hoe belangrijk Boellaards glansrol tijdens de oorlog ook is geweest. We hadden toch graag iets meer gelezen over zijn werk als verzekeringsman, als politicus, als actievoerder tegen het liedje 'Guten Nacht Freunde' van het radioprogramma *Met het oog op morgen* omdat het Duits was en ook was het verhaal van Boellaard meer een biografie geworden als we de weerstand die zijn optreden ook opwekte wat uitgebreider gedocumenteerd hadden gezien.

Als er gesproken wordt van 'zijn vriend Bischoff van Heemskerck' of andere 'vrienden', wordt niet duidelijk wat vriendschap voor Boellaard betekende, of zelfs niet hoe en waar die vriendschap ontstaan is, tenzij zulks gebeurde in de drie jaar tussen mei 1942 en mei 1945. Withuis heeft een prachtige monografie geschreven over het verzetsverleden van Pim Boellaard. Een biografie waarin het particuliere leven van de held wordt ingezet om zijn publieke wapenfeiten beter te begrijpen is *Weest manlijk, zijt sterk* niet geworden.

HANS RENDERS,

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Hazenbosch, Piet, **'Voor het volk om Christus' wil. Een geschiedenis van het CNV** (Hilversum: Verloren, 2009, 858 blz., ISBN 978 90 8704 094 91).

Deze qua omvang formidabele dissertatie over de honderdjarige geschiedenis van het *Christelijk Nationaal Vakverbond* (CNV) is zonder enige twijfel een standaardwerk, waaruit nog decennia lang door historici van arbeiders- en vakbeweging geput zal worden. Vanzelfsprekend bouwt het proefschrift voort op de vele eerdere studies over het CNV, maar het hier besproken werk overtreft deze toch in zowel diepgang als omvang. De auteur